

O'QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK QOBILIYATLARNING O'RNI

Bo'riyeva Dilnoza Abdulhamidovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

308 -guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ta'lim sifatini, o'quvchilar bilim doirasining samaradorligini oshirish, o'quvchilarni mustaqil ta'limga tayyorlash va ularni o'qitish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, qobiliyat, qobiliyat turlari, empatiya, perseptiv, konstruktiv, kommunikativ.

Turli yo'nalishdagi o'rta umumiy ta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda o'quvchilari bilan ta'lim tarbiya ishlarini amalga oshiradigan mutaxassis O'qituvchi hisoblanadi. O'qituvchilik kasbi kasblar ichida eng sharaflisi hisoblanadi. Bu kasb juda qadim zamonlardan buyon inson faoliyatining alohida turi sifatida mavjud. Sababi shundaki, inson faqat ta'lim tarbiya tufayligina hayotini davom ettira oladi va rivojlantiradi. O'qituvchi juda ko'p hislatlari bilan boshqalardan ajralib turadi. O'qituvchida eng avvalo aktyorlik mahorati bo'lish kerak va qobilat ham yuqori bo'lishi kerak. Qobiliyat tushunchasiga to'xtalamiz.

Shaxsning muayyan faoliyatini muvaffaqiyatli egallashi, shuningdek uni ijodiy ravishda amalga oshirishning shartlari hisoblangan xususiyatlariga qobiliyat deyiladi. Har bir inson takrorlanmaydigan individ bo'lib, uni muayyan faoliyat turiga layoqatli qiluvchi omil kishining o'z xususiyatidir. Ishdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning qobiliyati bilan belgilanadi.

Demak, qobiliyat-shaxsning muayyan faoliyat turini yuqori darajada bajarishga bo'lgan layoqat darajasini ifodalaydigan, turmush jarayonida hosil qilingan individual xususiyatlar yig'indisi hisoblanadi. Masalan qobiliyatli o'qituvchi bir xil ish sharoitlarida o'z hamkasblariga qaraganda yaxshiroq natijaga erishadi. Biz ko'pincha, falon o'qituvchining xali tajribasi kam, lekin u shubxasiz, qobiliyatli o'qituvchi, degan iboralarni eshitamiz. Bu o'sha o'qituvchining hali kam tajribasi bo'lishiga qaramasdan o'qituvchilik ishini muvaffaqiyatli olib borishga yordam beradigan bir qancha pedagogik qobiliyatlar (kuzatuvchanlik, pedagogik nazokat, muomalaga)ega ekanligidan darak beradi.

O'qituvchilik faoliyatida muvaffaqiyatli ishlash uchun har bir o'qituvchi-pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi oz mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi, o'z ishining natijasi bilan yangiliklar yaratadi. Ijodkorlik hamisha uning hamrohi bo'ladi. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste'dodli kishigina loyiq bo'ladi va pedagogik mahoratga erishadi. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq va o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatni rivojlantirish uchun esa yanada iste'dod va zehn, inson nerv sistemasida anatomiya va fiziologiya oid xususiyat taraqqiy etadi. Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va uni rivojlantirib borilmog'i lozim.

1. Bilish qobiliyati-fanning tegishli sohalariga oid (matematika, fizika, adabiyot va boshqalarga oid)qobiliyatlar. Bunday qobiliyatlarga ega o'qituvchi fanni o'quv kursi xajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi. O'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, unga nihoyatda qiziqadi, ayrim tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2.Tushuntira olish qobiliyati-o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, material yoki problemani aniq, tushunarli qilib gapirib berish ,o'quvchilarda mustaqil ravishda aktiv fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyati. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, soddalashtira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi lozim. Qobiliyatli o'qituvchi o'quvchilarning bilim va kamolat darajasini hisobga oladi, ularning nimani bildirishlari-yu, nimani bilmasliklarini, nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur etadi. Ba'zi o'qituvchilarga, ayniqsa, tajribasi kam o'qituvchilarga o'quv materiali oddiy, tushunarli, alohida izohni talab etmaydigan tuyuladi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchi o'rniga qo'yadi. U kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsani o'quvchiga tushunishi qiyin bir narsa bo'lishi mumkinligiga ishonib, unga asoslanib ish tutadi.

3.Kuzatuvchanlik qobiliyati-O'quvchining ,tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini juda yaxshi tushuna olish, psixik qobiliyatlarni kuzata olish qobiliyati. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashqi belgilar asosida, o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

4.Nutq qobiliyati-Nutq yordamida shuningdek, imo -ishora vositasida o'z fikri hamda his tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati. Bu o'qituvchilik qobiliyati uchun juda muhim.

5. Tashkilotchilik qobiliyati-Birinchiidan, o'quvchilar jamoasining uyushtirilishi, jipslashtirilishi muhim vazifalarni hal etishda ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini to'g'ri uyushtirishni nazarda tutadi.

6. Obro' orttira olish qobiliyati-O'quvchilarga bevosita emotsional irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosida obro' qozona olishdir. Obro' faqat shu asosda emas, balki o'qituvchining fanini yaxshi bilish, mehribonligi, nazokatligi va boshqa asosida ham qozonadi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifat bir majmuasiga, xususan irodaviy sifatlarga (dalilligi, chidamliligi, qat'iyiligi, talabchanligi va boshqalarga) o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish ma'suliyatini his etishga ham bog'liqdir. O'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, qo'rqitmaydigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchilarni juda hurmat qiladilar.

Bo'shang, laqma, irodasiz, printsipsiz, o'qituvchilarni bolalar yoqtirmaydilar. Bolalar bilan to'g'ri muomala qila olish, bolalar bilan do'stlasha olish, ular bilan samimiy munosabatlar o'rnatish olish pedagogik nazoratning mavjudligidan darak beradi.

7. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati-O'z harakatlarining oqibatini ko'ra bilish, o'quvchining kelakda qanday odam bo'lishini tasavvur qilishda. Bolani kelgusida qanday qobiliyatlarini rivojlantirsa, qanday kasb egasi bo'lib chiqishi oldindan bashorat qilib aytishda (pedagogik diagnostika).

8. Didaktikaning taqsimlay olish qobiliyati-o'qituvchi uchun didaktikaning barcha xususiyatlari-hajmi, kuchi, quchuvchanligi, idora qila olishi, safarbarligi taraqqiy etgan bo'lishi juda muhimdir.

9. Kommunikativlik qobiliyat-kishilar bilan bo'ladigan munosabatni yaxshilaydigan, bir-biri bilan til topib ishlashini ta'minlaydigan qobiliyat. Bundan tashqari, konstruktiv-o'qituvchining o'z ishini loyihalashi, rejalashtirilishi, perseptiv-idrok jarayonining ob'ektlarning birinchi bo'lib bilib olish va uni xotira obrazlar bilan solishtirish, empatiya-boshqa kishilarning psixik holatlarini tushunish va ularga hamdardlik qilish, didaktik qobiliyat o'quvchi va boshqa kishilar bilan muloqot qilishda pedagogikaning qonun qoidalariga amal qilish kabi qobiliyatlar ham mavjud.

Qobiliyat va zehn. O'qituvchining o'z qobiliyatini rivojlantirib borishi.

Zehn qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, yo'llarining tovush naychalari va tomon usti qismining tuzilishi o'quvchidan vokal qobiliyatlarning diktator, liktor bo'lish qobiliyatlarining rivojlanishi uchun zehn kurtak bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shu narsani alohida ta'kidlash lozimki, har qanday zehn turlicha ahamiyat kasb etadi. Qobiliyatning rivojlanishi uchun xizmat zehning mavjudligi muhimdir. Zehn qobiliyatlar rivojlanishining shartlaridan biridir. Biror kishi muayyan faoliyatiga nisbatan ajoyib zehnli bo'lishi mumkin, agarda sharoit bo'lmasa, mana shu zehn asosida qobiliyatlar rivojlanmay qolishi mumkin. Mustaqil

Respublikamiz o'z huquqini qo'lga olganidan so'ng turli kasb egalari turli -tuman yangi-ixtirolar qilmoqdalar qobiliyatli bolalarimiz chet ellarda faoliyatlarini (musiqa, sport, olimpiada o'yinlari va boshqalar namoyish etib kelmoqdalar. Maktabda bola qobiliyatini rivojlanishi bevosita o'qituvchi-tarbiyachi rahbarligida olib boriladi. O'quvchi qobiliyatini rivojlantirish uchun uning iste'dod nishonalari zehni hisobga olish juda muhimdir. Qobiliyatning erta namoyon bo'lishi bolaning favqulodda zehinga ega ekanligini ko'rsatadi.

Biz qobiliyatli kishilar haqida gapirganimizda, ko'pincha shu kishilarning hayot yo'lini belgilab bergan shaxslar haqida gapirishni unutib qo'yamiz. Xolbuki, shu odamlarning maslahati, qo'llab-quvvatlashi shunday mashhur kishilar yetilib chiqqanligidan guvohdir. Shaxsning qobiliyatini rivojlantirishni yana bir sharti-ta'limni unumli mehnat bilan qo'shib olib borilishidir. Ikkinchidan, qobiliyatlarining rivojlanishi bilim, ko'nikma va malakalar egallash bilan bevosita bog'langandir. Agar bola ma'lum yetarli bilimga ega bo'lmasa u har qancha harakat qilsa ham o'z qobiliyatini yuzaga chiqara olmaydi.

Demak, hayot yo'lini aniqlab olish, iroda va harakterini o'z -o'zini tarbiyalab borish qobiliyatlarini shakllanishining asosiy faktorlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

- 1.Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Toshkent, 1997 yil .
- 2.Milliy istiqloq g'oyasi :asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent, 2000yil
- 3.Abdulla Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent, O'zbekiston,1967 yil
- 4.Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Toshkent 1997 yil.